

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ НА ВИБІР ПРИЗВИЩА: КОМПАРАТИВІСТСЬКІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

Оксанюк О.А.,

адвокат,

доктор філософії за спеціальністю 081 – Право

м. Хмельницький

ODCID: 0000-0003-0547-2712

e-mail: Olegoleg028@gmail.com

Оксанюк О.А. Особливості реалізації права подружжя на вибір прізвища: компаративістські та прикладні аспекти.

В науковій статті автор провів наукове дослідження порівняльно-правових та прикладних особливостей реалізації права наречених, подружжя та колишнього подружжя на вибір прізвища. На підставі проведеного дослідження, автор дійшов висновку, що право на вибір прізвища може розумітися у трьох значеннях – як право наречених, подружжя (як «право на зміну прізвища») та колишнього подружжя. Особами, яким належить право на вибір прізвища є: наречені, тобто жінка та чоловік, які подали заяву до органу державної реєстрації актів цивільного стану, але ще не одружилися; подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебувають разом у зареєстрованому шлюбі (однак, за умови, якщо вони змінили своє прізвище при укладенні шлюбу); колишнє подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебували у зареєстрованому шлюбу, який вже розірвано (аналогічно, за умови, якщо прізвище колишнього подружжя було змінено при укладанні шлюбу). Сімейне законодавство України передбачає передусім несудовий порядок реалізації права на вибір прізвища – воно реалізовується через прийняття відповідної заяви про державну реєстрацію шлюбу або заяви подружжя або колишнього подружжя про зміну прізвища; судовий порядок передбачається лише щодо випадків реалізації права колишнім подружжям в контексті вирішення спору про розірвання їх шлюбу. Зважаючи на неоднозначність судової практики у науковій літературі запропоновано особі, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище, якщо відповідну вимогу було заявлено під час подання позову про розірвання шлюбу. Право на вибір прізвища за законодавством держав ЄС може бути реалізоване як при державній реєстрації шлюбу, так і під час шлюбу чи його розірванні. При цьому, німецьке законодавство визначає та-

кож порядок використання подружнього прізвища овдовілим подружжям. Угорське законодавство окремо визначає порядок реалізації права на вибір прізвища жінкою і окремо – чоловіком, а також допускає заборону використання шлюбного прізвища колишнім подружжям, якщо його було засуджено до позбавлення волі за умисний злочин, за умови заперечення проти цього іншого з колишнього подружжя.

Ключові слова: права подружжя; право на вибір прізвища; зміна прізвища; розірвання шлюбу; подружнє прізвище; колишнє подружжя.

Oksaniuk O. Features of implementation of the wife's right to choose a surname: comparative and applied aspects.

In the scientific article, the author conducted a scientific study of the comparative legal and applied features of the implementation of the right of brides, spouses and ex-spouses to choose a surname. Based on the conducted research, the author came to the conclusion that the right to choose a surname can be understood in three meanings - as the right of brides, spouses (as "the right to change the surname") and former spouses. Persons who have the right to choose a surname are: spouses, i.e. a woman and a man who have submitted an application to the state registration body of civil status acts, but have not yet married; a spouse, i.e. a woman and a man who are together in a registered marriage (however, provided that they changed their last name upon marriage); former spouse, that is, a woman and a man who were in a registered marriage that has already been dissolved (similarly, provided that the surname of the former spouse was changed at the time of marriage). The family legislation of Ukraine provides, first of all, a non-judicial procedure for the exercise of the right to choose a surname - it is implemented through the acceptance of a corresponding application for state registration of marriage or an application of a spouse or ex-spouse to change the surname; judicial procedure

is envisaged only in cases of exercising the right of former spouses in the context of resolving a dispute about the dissolution of their marriage. Given the ambiguity of judicial practice in the scientific literature, it is suggested that a person who changed his surname in connection with the registration of a marriage, after the dissolution of the marriage, continue to be called by this surname or to restore his maiden surname, if the corresponding request was made during the filing of the lawsuit for dissolution of marriage. The right to choose a surname according to the legislation of EU countries can be exercised both during the state registration of marriage and during marriage or its dissolution. At the same time, German legislation also determines the procedure for using the married surname for widowed spouses. Hungarian legislation separately defines the procedure for exercising the right to choose a surname by a woman and separately by a man, and also allows the prohibition of the use of a married surname by former spouses, if he was sentenced to imprisonment for an intentional crime, provided that the other former spouse objects to this.

Key words: rights of spouses; the right to choose a surname; change of surname; divorce; married name; former spouse.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання особистої ідентичності, включаючи ім'я та прізвище, набуває все більшого значення. Однією з важливих сфер, де ця тема стає актуальною, є такий сімейно-правовий інститут як шлюб, державна реєстрація якого зумовлює виникнення у жінки та чоловіка, які уклали шлюб, правового статусу подружжя. Подружжя, як суб'єкти сімейних правовідносин, наділяються законом сукупністю особливих особистих немайнових і майнових прав та обов'язків. Вказані права та обов'язки є специфічними, оскільки їх виникнення прямо залежить від наявності інституту шлюбу, без існування якого будь-які інші фізичні особи таких прав і обов'язків набути не в змозі [1, с. 67]. Одним із таких прав є право жінки та чоловіка на зміну прізвища, яке може бути реалізоване як при державній реєстрації шлюбу (відповідно до ст. 35 Сімейного кодексу України), так і протягом шлюбу (відповідно до ст. 53 Сімейного кодексу України) чи його розірванні (відповідно до ст. 113 Сімейного кодексу України).

Стан опрацювання проблематики. Проблематика реалізації права на вибір прізвища при реєстрації або розірванні шлюбу досліджувалася рядом науковців, таких як А.А. Ангел, В.А. Ватрас, Л.В. Грицишина, В.В. Лучковський, І.Е. Ревуцька, З.В. Ромовська, П.І. Салюк, О.І. Сафончик, М.О. Стефанчук, С.І. Чернооченко, однак комплексного дослідження даного питання проведено не було.

Метою статті є дослідження порівняльно-правових та прикладних особливостей реалізації права наречених, подружжя та колишнього подружжя на вибір прізвища.

Виклад основного матеріалу. Як уже зазначалося вище, право на вибір прізвища може розумітися у трьох значеннях – як право наречених, подружжя та колишнього подружжя. В першому випадку, відповідно до ст. 35 Сімейного кодексу України, наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя, надалі іменуватися дошлюбними прізвищами або приєднати до прізвища одного з наречених прізвище іншого (отримати подвійне прізвище). У разі, якщо обидва з наречених бажають мати подвійне прізвище, за їхньою згодою визначається з якого прізвища воно буде починатися; складення більше двох прізвищ допускається, якщо це впливає із звичаю національної меншини, до якої належить наречена і (або) наречений. Якщо один з наречених уже має подвійне прізвище, можливою є заміна однієї з частин прізвища на прізвища іншого з наречених. України. У разі, якщо наречені не скористалися своїм правом на вибір прізвища при державній реєстрації шлюбу, після набуття статусу подружжя вони вправі реалізувати своє право на вибір прізвища (у ст. 53 Сімейного кодексу України воно має назву «право на зміну прізвища»). В подальшому, відповідно до ст. 113 Сімейного кодексу України, особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище [2]. Таким чином, можемо говорити про трьох суб'єктів, яким належить право на вибір прізвища. Ними є: наречені, тобто жінка та чоловік, які подали заяву до органу державної реєстрації актів цивільного стану, але ще не одружилися; подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебувають разом у зареєстрованому шлюбі (однак, за умови, якщо вони змінили своє прізвище при укладенні шлюбу); колишнє подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебували у зареєстрованому шлюбі, який вже розірвано (аналогічно, за умови, якщо прізвище колишнього подружжя було змінено при укладанні шлюбу).

Сімейне законодавство України передбачає передусім несудовий порядок реалізації права на вибір прізвища – воно реалізовується через прийняття відповідної заяви про державну реєстрацію шлюбу або заяви подружжя або колишнього подружжя про зміну прізвища; судовий порядок передбачається лише щодо випадків реалізації права колишнім подружжям в контексті вирішення спору про розірвання їх шлюбу.

Як зазначає П.І. Салюк, як показує аналіз судової практики відповідне право реалізовується

ся через заявлення вимог щодо зміни прізвища під час подання позову про розірвання шлюбу [3, с. 111]. Як зазначається у судовій практиці, вибір прізвища при розірванні шлюбу є правом особи, а тому вирішуючи питання про зміну прізвища відповідача на дошлюбне не вбачається за необхідне здійснити це, якщо питання про зміну прізвища особою не порушувалося при поданні позову про розірвання шлюбу [4; 5], в іншому випадку – така вимога ця вимога підлягає до задоволення [6]. У разі, якщо у позові про розірвання шлюбу не вказано, на якому прізвищі бажає залишитись після розірвання шлюбу позивач, суд залишає шлюбне прізвище [7]. З іншого боку, в судовій практиці частими є випадки відмови у задоволенні вимоги щодо зміни прізвища у випадку розірвання шлюбу, оскільки Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» встановлено відповідний порядок зміни прізвища на дошлюбне прізвище [8; 9]. П.І. Салюк вказує на неоднозначності диспозиції ст. 113 Сімейного кодексу України, а тому пропонує доповнити її, передбачивши, що особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище, якщо відповідну вимогу було заявлено під час подання позову про розірвання шлюбу [3, с. 112].

Якщо проаналізувати законодавства держав Європейського Союзу, можемо зазначити, що право на вибір прізвища може бути реалізоване як при державній реєстрації шлюбу, так і під час шлюбу чи його розірванні.

Так, Французький цивільний кодекс у ст. 225-1 передбачає можливість кожного з подружжя, за звичаєм, носити прізвище другого з подружжя, замінюючи або доповнюючи своє власне ім'я в порядку, який він або вона вибере, в межах одного прізвища для кожного з них [10].

У Німецькому цивільному кодексі передбачається у §1355, що подружжя має визначити спільне прізвище (подружнє прізвище). Подружжя використовує обране подружнє прізвище. Якщо подружжя не вибере подружнього прізвища, то після розірвання шлюбу вони продовжуватимуть використовувати те прізвище, яке кожен з них мав на момент одруження. Для подружнього прізвища подружжя може визначити дошлюбне прізвище або ім'я подружжя, яке використовувалося на момент подання заяви про визначення подружнього імені, подавши заяву до органу реєстрації актів цивільного стану. Заява про визначення подружнього прізвища повинна бути зроблена під час одруження або пізніше, за умови офіційного засвідчення. Можливим є використання подвійне прізвище, але за умови, якщо прізвище подружжя уже не є подвійним; в іншому разі до подружньо-

го прізвища додається лише одне із дошлюбних прізвищ. Німецьке законодавство передбачає можливість відкликання заяви про визначення подружнього прізвища. Особливістю німецького сімейного законодавства є визначення порядку використання подружнього прізвища овдовілим подружжям – він вправі зберегти подружнє прізвище, відновити своє дошлюбне прізвище [11].

Польське сімейне законодавство передбачає, що прізвище, яке матиме кожен із подружжя після одруження, визначається його/її заявою, поданою керівнику органу реєстрації актів цивільного стану. Вона може бути подана відразу після укладення шлюбу або до підготовки керівником органу реєстрації актів цивільного стану довідки про відсутність обставин, що виключають укладення шлюбу. Подружжя може мати спільне прізвище, яке є попереднім прізвищем одного з них. Кожен з подружжя також може залишити своє нинішнє прізвище або поєднати з ним поточне прізвище іншого з подружжя. Прізвище, яке створюється в результаті злиття, не може складатися більш ніж з двох частин. У разі неподання заяви щодо прізвища кожен з подружжя зберігає своє нинішнє прізвище (ст. 25 Кодексу про сім'ю та опіку) [12].

Схожим чином визначає порядок реалізації права на вибір прізвища і Цивільний кодекс Чеської республіки, Закон Словацької республіки «Про сім'ю» та Латвійський цивільний закон. У §660 Чеського цивільного кодексу зазначається, що під час церемонії одруження наречені заявляють, що: прізвище одного з них буде їх спільним прізвищем, вони обидва збережуть свої дошлюбні прізвища, або прізвище одного з них буде їх спільним прізвищем, а той, чиє прізвище не буде спільним, буде до спільного прізвища на другому місці додавати своє дошлюбне прізвище. У разі, якщо за нареченими зберігаються їхні дошлюбні прізвища, під час церемонії подається заява про те, яке з прізвищ носитимуть їхні спільні діти. У разі, якщо подружжя збережуть свої дошлюбні прізвища, то вони можуть і пізніше подати заяву до органу державної влади, про те, що вони домовилися на спільному прізвищі одного з них (§661). Можливим є приєднання частини подвійного дошлюбного прізвища одного з подружжя як частини подвійного шлюбного прізвища (§662). Словацьке сімейне та латвійське цивільне законодавство також передбачає аналогічний порядок реалізації права на вибір прізвища (ст. 6 Закону про сім'ю, п. 86 Латвійського цивільного закону) [13; 14; 15].

Цивільний кодекс Угорщини у ст. 4:27 передбачає, що після укладення шлюбу дружина, за власним вибором, має носити: а) своє прізвище при народженні або своє прізвище, яке носила безпосередньо перед укладенням шлюбу; б)

повне прізвище чоловіка з суфіксом, що вказує на сімейний стан, до якого вона може додати своє прізвище при народженні або своє прізвище, яке носила безпосередньо перед укладенням шлюбу; с) прізвище її чоловіка з суфіксом, що вказує на сімейний стан, до якого вона повинна додати своє прізвище при народженні або своє прізвище, яке носила безпосередньо перед укладенням шлюбу; або d) прізвище чоловіка, додавши до нього своє власне прізвище. Після укладення шлюбу чоловік на свій вибір має носити: а) своє прізвище при народженні або своє прізвище, яке носив безпосередньо до укладення шлюбу; або b) прізвище дружини, додавши до нього своє власне прізвище. Після укладення шлюбу чоловік і дружина можуть носити як подружнє прізвище своє спільне прізвище, додаючи до нього кожен своє прізвище. Після припинення шлюбу або визнання його недійсним колишнє подружжя продовжує носити свої прізвища, як під час шлюбу, але може повідомити орган державної реєстрації актів цивільного стану після припинення шлюбу або визнання його недійсним про намір повернути дошлюбне прізвище. У разі, якщо одного з колишнього подружжя було засуджено до позбавлення волі за умисний злочин, за заявою іншого з колишнього подружжя йому може бути заборонено носити його прізвище (ст. 4:28) [16].

Висновки. На підставі вище викладеного наукового дослідження, можемо визначити наступне. Право на вибір прізвища може розумітися у трьох значеннях – як право наречених, подружжя (як «право на зміну прізвища») та колишнього подружжя. Особами, яким належить право на вибір прізвища є: наречені, тобто жінка та чоловік, які подали заяву до органу державної реєстрації актів цивільного стану, але ще не одружилися; подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебувають разом у зареєстрованому шлюбі (однак, за умови, якщо вони змінили своє прізвище при укладенні шлюбу); колишнє подружжя, тобто жінка та чоловік, які перебували у зареєстрованому шлюбі, який вже розірвано (аналогічно, за умови, якщо прізвище колишнього подружжя було змінено при укладанні шлюбу). Сімейне законодавство України передбачає передусім несудовий порядок реалізації права на вибір прізвища – воно реалізовується через прийняття відповідної заяви про державну реєстрацію шлюбу або заяви подружжя або колишнього подружжя про зміну прізвища; судовий порядок передбачається лише щодо випадків реалізації права колишнім подружжям в контексті вирішення спору про розірвання їх шлюбу. Зважаючи на неоднозначність судової практики у науковій літературі запропоновано особі, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, після розірвання шлюбу

надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище, якщо відповідну вимогу було заявлено під час подання позову про розірвання шлюбу. Право на вибір прізвища за законодавством держав ЄС може бути реалізоване як при державній реєстрації шлюбу, так і під час шлюбу чи його розірванні. При цьому, німецьке законодавство визначає також порядок використання подружнього прізвища овдовілим подружжям. Угорське законодавство окремо визначає порядок реалізації права на вибір прізвища жінкою і окремо – чоловіком, а також допускає заборону використання шлюбного прізвища колишнім подружжям, якщо його було засуджено до позбавлення волі за умисний злочин, за умови заперечення проти цього іншого з колишнього подружжя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ватрас В.А. Особливості суб'єктного складу подружніх і прирівняних до них правовідносин. *Університетські наукові записки*. 2009. № 1 (29). С. 65–70.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-14>.
3. Салюк П.І. Захист сімейних прав та інтересів судом. Дис. ... докт.філ. Спец. 081 Право. Хмельницький, 2023. 238 с..
4. Рішення Голосіївського районного суду м. Києва від 13 січня 2020 року у справі № 752/22211/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86923528>.
5. Рішення Сарненського районного суду Рівненської області від 14 лютого 2023 року у справі № 572/3481/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111827440>.
6. Рішення Сарненського районного суду Рівненської області від 6 вересня 2022 року у справі № 572/780/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106072216>.
7. Рішення Котовського міськрайонного суду Одеської області від 27 жовтня 2022 року у справі № 505/1701/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106979549>.
8. Рішення Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 31 січня 2022 року у справі № 310/5008/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103075451>.

9. Рішення Тячівського районного суду Закарпатської області від 26 вересня 2022 року у справі № 307/2766/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106496660>.
10. Code civil. Titre V : Du mariage (Articles 143 à 227). URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000006117710/#LEGISCTA000006117710.
11. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). Ausfertigungsdatum: 18.08.1896. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html>.
12. Kodeks rodzinny i opiekuńczy. *Grupa ArsLege.pl*. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-rodzinny-i-opiekunczy/#krio/tytul-i-malzenstwo/83/,krio/tytul-ii-pokrewienstwo-i-powinowactwo/96>.
13. Гражданский кодекс Чехии. Закон от 03.02.2012 г. *Ministerstvo spravedlnosti České republiky*. URL: <http://obcanskyzakonik.justice.cz/images/pdf/novy-obcansky-zakonik-rj.pdf>.
14. Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov. *Zákony pre ľudí*. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36>.
15. Гражданский закон Латвийской Республики от 28.01.1937 г. (ред. от 19.11.2015 г.). *Inlatplus*. URL: <https://www.inlatplus.lv/wp-content/uploads/2019/11/Гражданский-закон.pdf>.
16. Act V of 2013 on the Civil Code (as in force on 1 September 2023). *Nemzeti Jogszabálytár*. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/en/2013-5-00-00>.